

TÜRK HALKLARINDA KURT AĞZI BAĞLAMA İNANCI

Dr. Yaşar KALAFAT

ASAM

Kafkasya Masa Başkanı

Özet

“Kurt ağzı bağlama” inancı, Türk dünyasında ortak bir dinî uygulamadır. Makalede Anadolu, Uluğ Türkistan, Ortadoğu, Önasya, Kafkasya ve Balkanlar Türk dünyasında Bozkır medeniyetinin uzantısı olabileceği düşünülen bu inançla ilgili derlenen malzemeler incelenmektedir. Yapılan inceleme sonucu, bu inancın sadece Türk mitolojisinin bir ürünü değil, aynı zamanda Türk halk inançlarında da sıklıkla rastlanan bir motif olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurt ağzı bağlama, Türk halk inançları, Türk dünyası, Türk mitolojisi

THE BELIEF OF BINDING THE MOUTH OF WOLVE IN TURKS

Summary

The belief of binding the mouth of wolve is a common religious rituals in Turkish world. In this article this practices in Anatolia, Ulug Turkistan, Middle East, Near East, Caucasia and Balkans were collected and analysed. At the end we came the conclusion that, this practice is commen as a folk religious practices in Turkish world.

Keywords: Binding the mouth of wolve, Turkish folk beliefs, Turkish World, Tukish mythology.

Giriş

Kurt Ağzı bağlama inancı Anadolu’nun hemen hemen bütün yörelerinde yaygındır. Bu inanç Bozkır medeniyetinin bir uzantısı olabilir. Anadolu halk kültürü ile ilgili monografi çalışmalarında muhakkak kurt ağzı bağlama inanç ve uygulamasına dair bilgi vardır. Biz inceleme imkanı bulduğumuz, Uluğ Türkistan, Ortadoğu, Önasya, Kafkasya ve Balkanlar Türk Dünyası’nda bu konuya dair bilgiler derledik. Evvelce kurt içerikli tespitlerimizi iki ayrı incelememizde ele almış bu arada kurt ağzı bağlama ile ilgili tespitlerimizi de yazılarımıza almıştık. Bu defa yeni bulduğumuz malzemelerle genelde kurt ile ilgili incelememizi derinleştirirken özelde kurt ağzı bağlama inancı üzerinde duracağız. Bu kararımıza kurt ağzı bağlama dinî pratiği itibariyle karşımıza her defasında farklı uygulamaların çıkmış olması ve bu malzemenin tahminlerin üzerinde inanç yüklü oluşu yol açmıştır.

1. Türklerde Kurt Motifi

Kazakistan’da kurt, bir kısım Kıpçak Türklerinde olduğu gibi kaşkır olarak bilinir. Kaşkırın dışısının koruyucu olduğuna inanılır. Dışı kaşkır’a müdahale edilmez. Ona özel saygı duyulur. Yatmakta olan devenin üzerinden geçilmez. Dışı kaşkır yatan bir devenin üzerinden atlasa, ona duyulan saygının bir sonucu olarak bundan bir hayır umulur. Kaşkır bir devenin boyun bağından tutarak onu çekip götürebilir. Kaşkırın gözlerinde büyü olduğuna inanılır. Kaşkır gözü ile büyüler. Kaşkır sadece kendisine inanan insana zarar vermez. Muhtar Avezof Kurt Kanı isimli eserinde kurdun ehlileştirilemeyeceğini anlatırken Boz Börü’nün Gök Börü olduğunu açıklamıştır. Kazak tefekküründe güçlü bir kurt, börü, kaşkır miti vardır. Kazaklarda it, at ve kurt itibarlıdır. Eskiden evlerde it dışarıda değil evin içinde olurdu. Köpek bir batında 7 yavru yapar bunlardan birisi ittir. İte taş atılmaz. Humay Kuşu bin yılda bir yumurtlar. Onun 5 yumurtası olur. Birisi ittir. Bu yavruyu bulan mutluluk ve bolluk bulmuş olur. Bu köpekle iyi avcılık yapılır. Bu köpeğin kanatları vardır.

Yezlan Aben’den aldığımız bu bilgiler kanatlı it boyutu ile bize Nogay Türk halk inançlarını hatırlatmaktadır.

Kurt motifinin koruma, uğur, bereket ve tedaviye çağırışım yaptığı bilinmektedir. Kurdun dişini cebinde taşıyan kimseye nazar değmez. Kurdun aşık kemiğini para çantasında taşıyan zengin olur. Bu kemik aynı zamanında çocuklar için nazarlık olarak kullanılır. Kurdun dişi gümüş kaplanır ve gelinin saçına takılır ise gelin nazar almaz. Kurt dişi, çocuk beşiklerinde kötü göze karşı koruyucudur. (Kalafat, 2002, Gönüllü, 1993) Börünün kurt ile birlikte kullanıldığını Kırım çocuk nazlatmalarından biliyoruz.

“Börü börü kurt ol
börü böyü
tez yürü” denir.

Dobruca Tatar Türklerinin bir atasözünde de,

“Borunun kuşu tışte
Kişinin kuşu işte”
(Kurdun gücü dişinde
Kişinin gücü işincedir) (Drimba, 1985: 25-49) denilmektedir.

Kurt ismi evvelce de belirtildiği gibi Türk onomastik ve toponomine yerleşmiştir. Şeyh Cüneyd, II Murat’tan yerleşmek için Kurt Beli’ni istemiştir (Sümer, 1992: 34). Kazım Karabekir Paşa, Ermeni Cephesi’nde vaziyeti belirtirken (2 Temmuz 1920) güzergahındaki yerleşim yerlerinden Kurtkanı’ndan söz etmektedir. (Kırzioğlu, 1970: 109) Çıldır’ın nahiyelerinden birisi Kurt Kale’dir. Kafesoğlu, Hun başbuğlarından Güney Kafkasya’da Kurtak’ın da ismini vermektedir. (Kafesoğlu, 1996: 69)

2. Kurdun Mistik Boyutu

Kurdun mistik boyutuna dair yeni tespitler ile ilgili Amerika'nın Kızıl Derili kabileleri arasındaki kurt inancı üzerinde durmuştuk Atsina Yerli Kızıl Derili kabilesindeki kutsal kurt Atsina ile Türk kültüründeki yeri bilinen dişi kurt Ase-na'nın aynı olduğu üzerinde duran çalışmalar da vardır. Orta Asya, Sibirya ve Ku-zey Amerika yerli kabileleri arasında "Türke Çare Bitkiler" yaşam tarzı, inanç dünyası itibariyle büyük ayrılıklar vardır. Kanada'daki araştırmacı Ethel Stewart Atsina kabilesinin Türk soylu olduğunu ve bunların Bering Boğazı yolu ile Ameri-ka'ya geçtiklerini ifade etmektedir. Atsina yerli kabilesi, yerlilerin Arapaho boyu-nun bir oymağıdır. Atsina yerlileri Montana eyaletinde Missouri Nehri ile Askaw Nehri arasındaki bakir topraklarda yaşamaktadırlar. Yaşam tarzları Tuva, Hakas, Şor, Altay Saha Türklerini andırmaktadır. (Arslan, 2001: 96-100)

Bulgaristan Türk Devleti'nde Kurt özel ad olarak çok yaygın iken Bulga-ristan'da Modera'daki ünlü kaya kabartmasında Kurum Han'ın yanında Kurt var-dır. Altıncı ve yedinci yüzyıllarda Türk halkında Kurt Ata inancı çok yaygındır. Kurdun hâlâ ata misyonu üstelendiğini gösteren yaşayan halk inançlarının varlığını biz, Türk Tarih Kurumu'na götürdüğümüz bildiride vurguladık. İslam ve Süryani kaynakları Avrupa Hunları'ndan "Kuzey Kurtları" olarak bahsederken bir kısım Batı literatürü Atatürk'ten "Bozkurt" olarak bahsetmektedir. Kuzey Batı Karade-niz'de hamile kadının görmemesi istenilen hayvanların arasında kurt da vardır. (Abdulkadiroğlu, 1987: 1-21) Uygur Türke Çare (Bitki Tedavisi)'inde Bori Soymisi, Kurtboğan ve Kurt pençesi de kullanılmaktadır. Belirtmeye çalıştığımız husus bu türden çalışmalarda hassas bir konudur.

Aşina Boyu'nun hükümdar ailesi çıkardığı bilinmektedir. Çinliler bu boyun liderine Aşina Tukyü diyorlardı. Asina, kurt sözü karşılığında Çincece kullanılır-ken "a" ön eki bu dilde saygı anlamı veriyordu. Sonraları bu kabileden Aşina Şeni, Aşina Yökük Şad, Aşina Mişe, Aşina Hallık, Aşina Büçen, Aşina Simohan, Aşina Kusalo gibi devlet adamları çıkmıştır. (Amanoğlu, 2002: 94-99) Eseno-Aşina ko-nusunda bu tespit de bizim için yeni olmuştur.

Kurdun mitolojik boyutu konusunda Türk destanları itibariyle ilk ilmi açık-lamaları Prof. Dr. B. Ögel vermiştir. Çin kaynakları "bir dişi kurttan türediklerine inandıkları için Göktürkler'in bayraklarının tepesinde altından yapılmış bir kurt başı vardır" diyorlardı. Bu bir totem değil bir amblemdi. Firdevsi'nin Şehnamesi içinde de Turanlıların Kurt Başlı Bayraklarından söz edilmektedir. Göktürkler ve sonrasında Kurt Başlı Bayrak, yüksek memuriyet, komutanlık, bağımsızlık alameti olarak kullanıldı. Çin bu bayrağı kullanarak Türk kavimlerini tesiri altında tutmuş-tur. Kurt, Oğuz Kağan ile Anadolu'ya gelen Türklere yol göstermişti. Süryani Mi-kail, Oğuz Kağan Destanı'ndaki gibi, Türkler Anadolu'ya kurda benzer bir hayva-nın peşinden gelerek yerleştiler, demektedir. 1709-1740 yıllarında Ruslara karşı savaşan Urallar'ın kuzeyindeki Başkurt Türkleri de Kurt Başlı Bayrak kullanıyor-lardı. Eski Türkler beçkem sözünü hem bayrak, hem kurt ve hem de bir Türkmen boyunun adı olarak kullanıyorlardı. (Ögel, 1984: 19, 172-309) Biz Başkurt adında-

ki Kurt izahı yaparken, Başkurdistan'dan tespitini yaptığımız bir efsaneyi aktarmıştık. Ancak, 1709-1740 yılları arasında Başkurtların Kurt başlı bayrak taşıdıklarını da bilmiyorduk.

Kurt konusunda Firdevsi'nin şahitliğinden sonra Süryani Mikail'in de Oğuzların Anadolu'ya Kurda benzer bir hayvanın yol göstermesi ile geldiklerini söylemiş olması bize göre çok önemlidir. Zira bu tesbit Anadolu halk inançlarında muhtelif dini uygulamalar şeklinde geçen Kurt motifi bir tarihi kayıta yer alarak daha farklı bir mahiyet kazanmaktadır. Bu tespitteki diğer önemli husus "Kurda benzer bir hayvan" tanımıdır. Bilindiği gibi üzerinde durulan Kurt herhangi bir Kurt değildir. Muhtemelen Kurt donuna giriş söz konusudur. Diğer tarafta Karakurt, kendisine saçı yapılarak adeta hışmından korunulmaya çalışılan korkulan kurttur. Ağ-Al Kurt ise, müjdeleyen, bereket ve güç veren konumda bir kurttur. Tespiti yapılan inanç malzemesindeki Kurt ise çok kere boz, göy veya gri kurttur. Adeta diğer iki kurdun özelliklerini üzerinde toplamıştır. Bu itibarla Süryani Mikail'in Kurt değil de Kurda benzeyen demiş olması özel anlam içermiş olabilir.

3. Kurt Ağzı Bağlanması ile ilgili Örnekler

Artvin ve çevresinde Gece sahipsiz olarak dışarıda kalan hayvanları kurttan korumak üzere "Tin" süresi üç kez "Eüzü besmele" çekilerek nefes almadan okunur. Ya bir bıçağın ağzı kapatılarak, ya da sal ipliğe düğüm vurularak kurdun ağzı bağlanır. (Tokdemir, 1993: 262)

Kurt Ağzı Bağlama uygulaması İslamiyet'ten evvel Türk halklarında vardı ise ki, öyle olduğunu kabul ediyoruz, İslamiyet'le bu inanç bazı ayetleri de kapsadığından yeni dinin giysilerine de bürünmüştür. Bıçak ağzı açıp kapamak düğüm atıp düğüm çözmek halk inançlarımızda büyü yapmak ve büyü bozmak bahislerinin konusudurlar. Kurt Ağzı bağlanması çoğunlukla ilgili dualar eşliğince bıçak ağzı kapatılarak yapılır.

İran Türkleri'ndeki Kurt Ağzı bağlanılmasını akideli adam, pak insan, imam veya aksakal yapar kayıp hayvanlar bulununca kurdun (=oradaki yaygın ismi ile canavar) ağzı aynı kişiler tarafından açılır. Bağlama ve açma uygulaması birçok yerde olduğu gibi bıçakla yapılmaktadır. İlginç olan ağzı bağlı kurtun yanındaki çiftlik hayvanlarına dokunmamış olmasıdır. Bu tür tespitler Suriye Türkmenleri arasında da yapılmıştır.

Çanakkale yöresinde Kurt ağzının bağlanması için Kureyş suresi tersinden okunmalıdır. "Ters", motifinin bu uygulamada yer alması ilginçtir. Ayrıca Kurt ağzı bağlanılmasında okunan farklı duaların ortak noktaları üzerinde durulması uygulamanın mahiyetini daha kolay anlaşılır hale getirebilir.

Eğirdir'de, bir çiftlikten kaybolan koyun, keçi, inek gibi hayvanların bulunması için çiftlik sahibi kurdun ağzını bağlatır. Bunun için bağlayıcı sapından

açılır-kapanır türden bıçağı eline alır, bıçağı açarak üç kez dua okur üfler bıçağı sapına doğru kapatırken;

“Kurt ağzını kapa
Yolun olsun sapa
Bıçağımı yağladım

“Kurt ağzını kapadım.” diyerek bıçağı kapar. Bu uygulama akşam yatsı ezanından sonra yapılır. Ertesi gün kayıp hayvanın bulunacağına inanılır (Akaya, 1997: 179-180). Bu tespitte de rituele yatsı ezanı girmek suretiyle uygulama İslamileşmiştir.

Yalvaç’da gece otlatımında kaybolan sürünün yabani hayvanlardan zarar görmemesi için “Kurt Ağzı Bağlama” işlemi yapılır. Uygulayıcıya köstek ipi hıltarı verilir. Bu kişi kaybolan hayvanların yörede bulunabilecekleri mevkiilerin adlarını sayarak dualar okur ve elindeki ipe düğüm atar. Böylece kurdun ağzı bağlanılmış olur. (Isparta Valiliği, 1998: 6) Bu tespitte ilginç olan husus, kaybolan hayvanların sadece kurttan değil, yabani hayvanlardan zarar görmesi önlenilmek istenilmesidir. Bu tespit şu soruya cevap teşkil ediyor. Neden sadece kurdun ağzı bağlanılmak istenilmiş olsun. Kaybolan hayvanlara sadece kurt zarar vermez ki. Bu nokta hatıra şunu getiriyor, Kurt’un diğer yabani hayvanlar itibariyle özel bir konumu mu var? Diğer taraftan bir başka tespitte de ağzı bağlanmış bir kurdun ertesi gün kaybolan hayvanın yanında O’nu korurcasına beklerken görülmüş olması ve ağzı açılan kurdun bölgeden çekip gittiği şeklindedir.

Azerbaycan’da da kur ağzı bıçakla bağlanır. Kurt ağzı Türk dünyasının birçok yerinde keza bıçakla bağlanır. Anadolu’da kız istenilince ailesinin ve imtihana girince öğretmenlerin ağzı iğne ile bağlanılır. Ayrıca yol bağlamak, kapı bağlamakla ilgili inançlar da vardır.

Anadolu’daki “Kurt Ağzı Bağlaması” uygulaması Bayır-Bucak Türkmenlerinde de vardır. Evcil bir hayvan dağda, merada kalıp köyüne dönmemiş ise, o hayvana kurdun zarar vermemesi için merasim ve duaları yapılarak kurdun ağzı bağlanır. Beklenen hayvan çiftliğe dönünce, açlıktan ölmemesi için kurdun ağzı açılır. Bu uygulama Güney ve Kuzey Azerbaycan Türklerinde de vardır. (Kalafat, 2002: 149-150)

Karaçay Türklerinde de kurt ağzı bağlamak vardır. Bunun için bıçak kınından çıkarılır ters çevrilir, bıçak ve kını ilgili duası okunarak birbirine bağlanır. Hayvanlar otlaktan salimen dönünce, kurt açlıktan ölmesin diye ilgili dua okunarak bıçak ve kını açılır. Buna kurdun ağzının açılması denir. Bu uygulamada “bıçak” ve “bağlama-bağlanma” temalarının yanı sıra halk inançlarındaki merhamet motifi de yer almaktadır. Kurdun avlanması onun meşru yoldan rızkını aramasıdır. O’na mani olunmamalıdır.

Kuzey Kafkasya’da Tabasaranlar da köyden birinin ineği itse (kaybolsa) molla kurdun ağzını bağlar. Kurt ağzı bağlamak Karapapak ve Kumanlarda da vardır. (Kalafat, 1999: 127)

Koyun Abdal’ın bağlarda otlatıldığı koyunların meyvelere hiç dokunmadan, sadece otları yediği anlatılır ve koyunların bağlara zarar vermemesinin Koyun Abdal’ın bir hikmeti olduğuna inanılır.

Türk Dünyası’nın hemen hemen her yerinde görülen “Kurt Ağzı Bağlama” uygulamasının derinliklerinde helal-haram ve rızk-nasip inancı vardır. Kurdun ağzı bağlanılarak ölüme terk edilmesi amaçlanmaz. Kurda adeta yememesi gereken evcil hayvan için işaret verilmiş olunur. Evcil hayvan yerine dönünce kurdun ağzı açılır. Kurdun ağzı çok kere bıçakla bağlanır. Bağlanmak Türk halk inançlarında bir koddur. Bağlanmak ve açılmak bıçak-demirle yapılır. Demir de Türk halk inançlarında bir koddur. Bağlanma ve açılmanın dua eşliğinde yapılmış olması, yapılan uygulamanın İslamîleşmiş oluşundadır. Uygulama da bazen hocanın yer almış olması Kam’ın rolünü üstlenmiş oluşu ile izah edilebilir. Bazı uygulamalarda bu esnada yakılmış ateşin sönüp sönmediğine bakılır, ateşin sönmesi kurdun hayvanı yediği şeklinde algılanır, ateşin yanması kurdun hayvanı yemeyeceğinin işareti olarak kabul edilir. Bize göre bu Türklerde adalet kavramının antolojik temelinin varlığını da gösterir. Tengride kurt, kut bulmuş ise, bunun da bir nizamı vardı. (Türker-Küyel, 1991: 735-779)

Kurt ağzının bağlanması gibi kurdun içerdiği manevi kuvvetten istifade ile insanların ağzı, dili, gönlü bağlanabilir. Bunun için kurt yağı kullanılır. İnanca göre kurt yağı insanların sevimli görünmelerini önler ve şirin konuşmalarına mani olur.

Düşmanlık yapılmak istenilen kimsenin ağzını, dilini, kapısını bağlamak için, o kişinin kapısına kurt yağı sürülür. Böyle kapılara “Bağlı Kapı” denilir. (Kalafat, 1999: 207)

Nahçıvan’da da kurda kutsiyet atfedilir ve tekin olmadığına inanılır. Kurt yağı sürülmüş bir ailenin aile fertleri arasında tatsızlık çıkacağı düşünülür ve “Kurt Yağı ile ocak yıkılır” denilir. (Kalafat, 2000: 16)

Azerbaycan Türklerinde iki insan arasında ihtilaf çıkması isteniyor ise, bunların arasını açmak için birisinin üzerine “Kurt Yağı” sürülmesinin gerektiğine inanılır¹.

¹ Kaynak Kişi: Kamil Nerimoğlu Veliyev, Azerbaycan.

Sonuç

Kurtla ilgili inançlar sadece Türk mitolojisinin bir ürünü değil, aynı zamanda yaşayan halk inançlarımızın da sık rastlanılan bir motiftir. Türk halk inançlarında tespitini yaptığımız kurdun simgesi kurdun Türk destanlarında üstlendiği misyondan farklı değildir.

Kurt ağzının bağlanması ile ilgili inanç ve uygulamalar bize göre, kurdun Türk inanç sistemindeki gerçek yerinin belirlenmesi itibarıyla çok önemlidir. Kurt ile ilgili yeni çalışmalar, Türk halk inançlar sisteminin daha fazla berraklaşmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim, 1987, “Bartın ve Çevresinde Dini Manevi Halk İnançları”, **Türk Folklorundan Derlemeler**, MİFAD yay., Ankara.
- AKKAYA, Ayşe, 1997, “Eğirdir’de Kültür Değişmesi”, Eskişehir.
- ARSLAN, Ahmet Ali, 2001 “Türk Soylu Amerika Yerlilerinin Menşei Meselesi ve Atsina Kabilesi”, **Yeni Avrasya**, Mart, S. 2001, Ankara.
- AMANOĞLU, Ebülfez Kulu, 2002, “Eski Türk İnançları ve Dede Korkut-Adlar, Gelenekler”, **10. Yılında Bayburt Vilayeti Sempozyumu**, 17-19 Temmuz 1999, Ankara.
- DRIMBA, Vladimir, 1985, “Dobruca Tatar Atasözleri”, **Türk Folkloru Araştırmaları 1985/1**, Ankara.
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, 1993, “Türk Halk İnançlarında Kurt Motifi”, **Erciyes**, yıl:15, S.183, Mart, Kayseri.
- Isparta Valiliği, 1998, **Isparta’nın Folklorik Yapısı**, Isparta.
- KAFESOĞLU, İbrahim, 1996, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi yay., İstanbul.
- KALAFAT, Yaşar, 1999, **Kırım-Kuzey Kafkasya / Sosyal Antropoloji Araştırmaları**, ASAM yay., Ankara
- KALAFAT, Yaşar, 2000, **Güney Kafkasya / Sosyal Antropoloji Araştırmaları**, ASAM yay., Ankara.
- KALAFAT, Yaşar, 2002, “Göktanrı İnancından Günümüze Kadar Türk Halk İnançlarında Kurt”, **XIV. Türk Tarihi Kongresi**, 9-13 Eylül, TTK yay., Ankara.
- KIRGIZOĞLU, M. Fahrettin, 1970, **Kars İli Çevresinde Ermeni Mezalimi (1918-1920)**, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin, 1984, **Türk Kültür Tarihine Giriş VI**, KB yay., Ankara.

SÜMER, F. Çepniler, 1991, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, yıl:5, S.55, Temmuz, İstanbul.

TOKDEMİR, Hayrettin, 1993, **Artvin Yöresi Folkloru**, Ankara.

TÜRKER – KÜYEL Mübahat, 1991, “Türklerde Adalet Kavramının Antolojik bir Temeli Var Mıdır?” **X. Türk Tarih Kongresi**, 22-26 Eylül 1986, C. III, TTK yay., Ankara.